

ПАВЕЛ УСПЕНСКИЙ, *ТРАВМА ЭМИГРАЦИИ.*
СЛУЧАЙ ВЛАДИСЛАВА ХОДАСЕВИЧА.

Paris: Éditions Tourgueneff, 2024, 114.

Павел Фјодорович Успенски је предавач на Факултету филолошких наука Више економске школе. У фокусу његових интересовања су песници Сребрног доба. Дуго година бави се стваралаштвом Владислава Ходасевича, а 2023. године одбранио је тезу „Владислав Ходасевич 1910–1930: идентитет, књижевни контекст и поетика”, у којој истражује како се идентитет песника мењао под утицајем великих историјских преокрета двадесетог века: Првог светског рата, револуције 1917. године и емиграције. Монографија *Травма емиграции. Случај Владислава Ходасевича* наставља тему дисертације, и заснована је на два раније објављена рада које је аутор, по сопственим речима, суштински прерадио: 1) *Khodasevich in the Emigration: Literature and the Search for Identity // Russian Review*. 2018. Vol. 77. No. 1. P. 88–108; и 2) *Травма емиграции: физическая ущербность в «Европейской ночи» В. Ходасевича // Acta Slavica Estonica VII. Блоковский сборник XIX. Александр Блок и русская литература Серебряного века*. 2015. Вып. XIX. С. 192–210.

Ходасевич је емигрирао 1922. године и до 1925. је живео углавном у Немачкој уверен да може да се врати у Совјетски Савез. Испоставило се да је био на списку оних које је совјетска влада намеравала да депортује. После 1925. године преселио се Париз, где је живео до краја живота 1939. године. За разлику од бројних емигрантских писаца, остао је професионално везан за књижевност и углавном је писао књижевну критику. Успенски сматра да је Ходасевича емиграција сломила. Кроз филолошку и психолошку анализу песниковог стваралаштва образлаже се теза да је живот у иностранству за песника био дуготрајна траума која је значајно одредила поетику дела насталих у овом периоду јер сва носе сенку кризе идентитета. Једна од очигледних последица трауме је и то што је после 1927. године Ходасевич практично престао да пише поезију. Урођен у поетску немост, написао је биографију Державина, мистификацију *Живот Василија Травњикова* и почео да пише биографију Пушкина.

У психологији се јасно разликују стрес и траума. Трауматски догађаји за разлику од уобичајених стресних догађаја, углавном угрожавају живот, телесни или психички интегритет или пак представљају близак контакт с насиљем или смрћу. Успенски се позива на хуманитарну грану студија трауме која подразумева анализу текстова као производа психолошке трауме. Основна мисао монографије је хируршки прецизна и гласи да је за Ходасевича

вича емиграција процес који га је обогалио и начинио инвалидом. Основу за овакву тврдњу налази у песниковим писмима Гершезону. Траумом емиграције објашњено је и зашто су и лирски јунак и ликови у песмама Ходасевича из емиграције великодушно обдарени физичким манама: сви они су били представници света емиграције, коју је песник у суштини замишљао као „минус нешто што је остало у Русији”.

Успенски сматра да због пољско-јеврејског порекла Ходасевич није имао стабилан национални идентитет и да је његов идентитет био прилично културан, због чега је себе дефинисао кроз суштинску повезаност са руском књижевношћу, а тиме и са Руском империјом. Други проблем с којим се песник суочио у берлинској емиграцији јесте да је за читалачку јавност Русије он био један од кључних песника свог времена, а после смрти Александра Блока у августу 1921. године, доживљаван је као његов наследник и наследник високе класичне поезије. Руска дијаспора у Берлину и Паризу углавном се придржавала идеологије царског патриотизма и није омогућила Ходасевичу, који се све до 1925. године надао да ће се вратити у Совјетски Савез, да искуси пуно ангажовање у новој културној средини.

Промене устаљених свакодневних навика, друштвених веза и пракси, културна и економска структура живота приморале су међуратне емигранте да развију нове навике и прилагоде свој поглед на свет новим условима. Ходасевичева писма откривају његову забринутост како ће његов живот и књижевно дело доживљавати читаоци и историчари књижевности „2035. године” и да ли ће му бити суђено да заузме место трећеразредног писца у будућем канону класичне руске књижевности.

Ходасевичева самоперцепција представљена је као трауматична и амбивалентна, као производ контаминације две приче: с једне стране, Ходасевич се пореди са Николајем Кривцовим (1791–1843), који је изгубио ногу у бици код Кулме 1813, али је успео да превазиђе психолошку трауму ране и научи „не само да хода, већ чак и да игра”, а с друге стране, он понавља судбину карикатуралног и пародијског јунака, Лебедева из *Идиота*, који је измислио причу како је изгубио ногу у рату с Наполеоном.

Песник, на дубоком нивоу, није могао да одреди своје место, нити да се определи ко је у емиграцији. Успенски покушава да објасни трауму Ходасевичеве емиграције не као метафору, већ као случај сличан стварним психотерапијским причама. То се манифестује у чињеници да је за опис свог стања изабрао трауматичне слике и метафоре. Истраживач тврди се у стваралаштву Владислава Ходасевича у емиграцији јасно издвајају два периода: први обухвата песме из периода 1922–1925, а други из 1925–1927. У првој групи песама доминира дубока емоција беса, а у другој групи туга. У већини песама из овог времена описан је инвалидитет, телесне мане или одбојан

физички деформитет. Успенски признаје да добровољна емиграција, тешко да се може поредити са насиљем у детињству, ратом или драматичним несрећама, али наказну телесност објашњава тиме да је емиграција поново актуелизовала код Ходасевича неки трауматски психолошки комплекс који се формирао раније. Оно што изостаје у овом делу јесте указивање на доказе о претходно постојећој трауми.

Пушкинов „Пророк” у руској поезији је главна канонска песма која одражава митолошки комплекс у коме су повезани креативност и физички деформитет. Аутор монографије цитира Владимира Топорова, али нехотично „заборавља” да нагласи да су богови ти који кажњавају песника, због чега песник бива обележен неком врстом телесне мане. Ходасевич је добровољно одлазећи у емиграцију, говорећи метафорично, сам себи одсекао ногу. Чини се да је то истина коју Успенски успешно заобилази да напише иако је утврдио да имагинарни физички инвалидитет није био „благослов за креативност”, већ деструктивни принцип који га је омео у даљем стваралаштву.

Када је песник у њему занемео, Ходасевич је почео да пише биографије песника у нади да ће превладати стваралачку кризу. Како Успенски објашњава, они који пишу о традицији постају њени носиоци, нарочито ако постоји прилика да се изгради наратив о сопственој прошлости у складу са биографијом генија. Пишући биографије Державина и Пушкина, Ходасевич им се приближио на симболичном нивоу. Пошто је завршио биографију Державина, песник је истог месеца, у јануару 1931, почео да ради на чланку „Поезија Игњата Лебјаткина”, у коме пише апологију стихова овог јунака Достојевског из *Злих духова*.

Пошто није успео да се поистовети с великим песником XVIII века, Ходасевич се 1932–1933. окреће биографији Пушкина. Написао је свега три главе и дошао до теме прогонства. У овој епизоди из биографије Ходасевич се никако није могао поистоветити са Пушкином који је присилно послат у изгнанство, а Ходасевич је отишао у изгнанство добровољно. Неколико година касније пишући незавршен чланак „Тутанкамон”, Ходасевич ће поменути проклетство фараонове гробнице, а у плановима за чланак помиње незавршене радове о Пушкину. Испоставило се да је „Пушкинова клетва” згодан модел тумачења, који објашњава живот и креативне неуспехе на симболичном нивоу. У априлу 1931, усред рада на Пушкиновој биографији, Ходасевич почиње да пише мистификацију *Живот Василија Травњикова*. Успенски тврди да је Травњиков у почетку, у односу на Пушкина, играо исту улогу као и Лебјадкин у односу на Державина, а да само понављање модела додатно указује на његову трауматичност. Ходасевич је покушао да пронађе сличности између своје судбине и судбине великих песника из прошлости, али

су сви покушаји били безуспешни и довели су до болног суочавања са њиховим пародијским двојницима.

Књига *Траума емиграције. Случај Владислава Ходасевича* вредна је пажње јер доноси писма Гершезону као потпуно нову полазну тачку за разумевање и тумачење емигрантских стихова песника. Догађаји после фебруара 2022. сигурно су утицали како на назив монографије, тако и на закључак који се сам намеће: добровољна емиграција не може се поредити са насилном депортацијом или прогонством, писац у емиграцији живи у страху да ће бити истиснут с места који је заузимао у књижевној хијерархији пре емиграције. Монографија Успенског је сведочанство да је Ходасевич стварао све док се надао повратку у домовину, а када је та нада нестала, постепено се гасио и нагон за стварањем.

*Ана Јаковљевић Радуновић**
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
anajakovljevic@yahoo.com

* <https://orcid.org/0000-0002-5400-1936>